

บทบาทของเจ้าอุปสรรณาในทางการเมือง ภายใต้บริบทของสังคมล้านนา ช่วงพ.ศ.2385-2429

นภัสวรรณ สุทธิ*

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาบทบาทของเจ้าอุปสรรณาในทางการเมืองภายใต้บริบทของสังคมล้านนาช่วงปีพ.ศ.2385-2429 และวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีบทบาททางการเมืองของเจ้าอุปสรรณา งานศึกษานี้ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารประวัติศาสตร์ โดยใช้แนวคิดเรื่องการขัดขืนต่อต้าน (resistance) มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า เจ้าอุปสรรณามีบทบาททางการเมืองโดยการเคลื่อนไหวให้ยกเลิกการเก็บภาษีด้วยวิธีการพูดผ่านร่างทรง ซึ่งเป็นวิธีการที่ใช้ความเชื่อเรื่องผีอันเป็นพื้นฐานความเชื่อของคนในสังคมล้านนามาต่อสู้กับการรวมศูนย์อำนาจทางการเงินโดยการเก็บภาษีของสยาม นอกจากนี้ เจ้าอุปสรรณายังได้แสดงให้เห็นถึงบทบาททางด้านการทูตและการค้าขายกับชาวต่างชาติในช่วงของยุคอาณาจักรรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะธุรกิจค้าไม้ อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่ทันสมัย มีมุมมองกว้างไกล ชำนาญในการทำธุรกิจของเจ้าอุปสรรณาผ่านการปฏิสัมพันธ์กับชาวตะวันตกและสะท้อนภาพของบทบาทผู้หญิงในสมัยล้านนา

คำสำคัญ: เจ้าอุปสรรณา, บทบาทสตรีในทางการเมือง, ผู้หญิงล้านนา

* สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีจากสาขาวิชาการเมืองและการปกครอง คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เมื่อพ.ศ.2568

บทนำ

เจ้าอุบลวรรณเป็นพระธิดาในพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 6 กับเจ้าอุษาเทวี และเป็นน้องสาวของเจ้าเทพไกรสร พระชายาในพระเจ้าอินทวิชยานนท์ จึงมีศักดิ์เป็นน้าของเจ้าดารารัศมี ซึ่งได้อุปการะเจ้าดารารัศมีมาไว้ในความดูแลหลังจากเจ้าเทพไกรสรเสียชีวิต โดยเจ้าอุบลวรรณเกิดและเติบโตในช่วงที่ล้านนาต้องมีการส่งบรรณาการให้กับสยามอยู่เสมอ เนื่องจากล้านนาอยู่ภายใต้ระบบรัฐบรรณาการที่มีพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ทำให้เจ้าเมืองต้องไปถวายบรรณาการและตม้นำสาบานเพื่อแสดงความจงรักภักดี ซึ่งเจ้าอุบลวรรณและเจ้าเทพไกรสรได้มีโอกาสติดตามพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ลงไปเข้าเฝ้าถวายบรรณาการที่กรุงเทพฯ อยู่หลายครั้ง ทำให้เจ้าอุบลวรรณมีโอกาสได้ออกไปสัมผัสประสบการณ์ภายนอกสังคมล้านนาตั้งแต่วัยเด็ก¹ เจ้าอุบลวรรณมักถูกฉายภาพว่าเป็นผู้หญิงเก่ง มีอำนาจ มีน้ำใจกว้างขวาง กล้าพูดคุยกับชาวต่างชาติ สนใจด้านการค้าและการลงทุนในกิจการต่างๆ จนมีอาณาจักรทางการค้าเป็นของตนเอง คล้ายกับ “แม่เลี้ยง” ในยุคนี้อย่างยิ่ง ซึ่งเจ้าอุบลวรรณได้คุมกิจการพาณิชย์แข่งขันกับพ่อค้าชายทั้งชาวล้านนา อังกฤษ และพม่าหลายกิจการ เช่น ธุรกิจค้าไม้ โรงงานไม้แกะสลัก โรงผลิตเครื่องเงิน การค้าทางไกลกับพ่อค้าวัวต่าง มีการยื่นความจำนงขอรับสัมปทานรางรถไฟ และโรงต้มเหล้า² เป็นต้น ซึ่งการครอบครองธุรกิจมากมายเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นว่าเจ้าอุบลวรรณโดดเด่นในด้านการติดต่อค้าขาย และมีความเป็นนักธุรกิจในตัวสูง

เจ้าอุบลวรรณมีชีวิตอยู่ในช่วงที่ล้านนาเป็นพื้นที่ที่ได้รับความสนใจจากชาติตะวันตกอันได้แก่ อังกฤษ ซึ่งได้ขยายอำนาจเข้ามายังพม่าตั้งแต่เขตเมืองท่ามะละแหม่งขึ้นไปถึงรัฐฉานทางตอนบน โดยเมืองมะละแหม่งเป็นเมืองท่าสำคัญขนาดใหญ่ในยุคอาณานิคม ที่ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งอ่าวมะตะมะริมปากแม่น้ำสาละวิน³ ทำให้ชีวิตของเจ้าอุบลวรรณสัมพันธ์อยู่กับเขต

¹ สรัสวดี อ๋องสกุล, “บทบาทของขัตติยนารี ในประวัติศาสตร์ล้านนา,” *วารสารประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 44, (สิงหาคม 2562 - กรกฎาคม 2563): 27-29.

² เพ็ญสุภา สุขคตะ, “‘เจ้าอุบลวรรณ’ Working Woman แห่งล้านนา เมื่อคิดจะรัก ต้องกล้าหักด่านฐานันดร,” *มติชนสุดสัปดาห์*, 8 มีนาคม 2566, https://www.matichonweekly.com/culture/article_16910 (เข้าถึงเมื่อ 27 กรกฎาคม 2567).

³ ชัยวัฒน์ ปะสุนะ, “มะละแหม่ง: เมืองทำการค้าและศูนย์กลางการปกครองอาณานิคมของอังกฤษในพม่า ระหว่าง ค.ศ. 1826-1852,” *วารสารวิชาการโรงเรียนนายเรือด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศึกษาศาสตร์*, 9, 1 (2565): 45.

เศรษฐกิจของระบบอาณานิคม ขณะเดียวกันก็อยู่ในช่วงที่สยามกำลังปรับเปลี่ยนท่าทีต่อล้านนา เนื่องจากสยามเห็นว่าอังกฤษเริ่มเข้ามามีบทบาทในล้านนาจากการเข้ามาสัมปทานป่าไม้ โดยเฉพาะการทำไม้สักที่มีมูลค่ามหาศาล ซึ่งเจ้าอุปฮาดเองก็มีกิจการค้าไม้อยู่ด้วย โดยไม้ในเมืองมะละแหม่งกว่าร้อยละ 95 ล้วนเป็นไม้ที่ส่งมาจากเชียงใหม่ ทำให้อุตสาหกรรมไม้ส่งออกสร้างรายได้ให้กับเจ้านายล้านนาได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม การเข้ามาของอังกฤษได้สร้างแรงผลักดันต่อสยามให้เริ่มแผ่อำนาจสู่ดินแดนล้านนามากขึ้น เพื่อที่จะแสดงตนเหนือดินแดนล้านนาให้ชาติตะวันตกตระหนักว่าล้านนาเป็นเมืองประเทศราชของสยาม ทำให้รัชกาลที่ 5 จึงเริ่มนำอำนาจจากกรุงเทพฯ เข้ามาสู่ดินแดนล้านนาอย่างจริงจัง โดยเริ่มจากการส่งข้าหลวงขึ้นมากำกับราชการ ทำการจัดเก็บภาษีเข้าส่วนกลางโดยไม่ให้เจ้านายล้านนาเป็นผู้เก็บภาษีเองอีกต่อไป⁴ ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อธุรกิจของเจ้าอุปฮาด จนนำไปสู่การต่อต้านอำนาจของสยามด้วยความเชื่อเรื่องผีผ่านการเป็นร่างทรงของเจ้าอุปฮาดเมื่อครั้งที่สยามได้ส่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมหมื่นพิชิตปรีชากรเข้ามาปรับปรุงระบบจัดเก็บภาษีอากรในล้านนา

การต่อสู้ของเจ้าอุปฮาดต่อรัฐบาลสยามนั้นเป็นไปเพื่อปกป้องธุรกิจไม่ได้รับผลกระทบ และต่อต้านอำนาจของสยามที่กำลังเข้ามาลดทอนอำนาจของเจ้านายล้านนา สะท้อนถึงบทบาททางการเมืองของเจ้าอุปฮาด ดังนั้น บทความนี้จึงศึกษาบทบาทของเจ้าอุปฮาดในทางการเมืองภายใต้บริบทของสังคมล้านนา รวมไปถึงปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อบทบาททางการเมืองของเจ้าอุปฮาดในสังคมล้านนา เพื่ออธิบายถึงความสัมพันธ์ของบทบาทในทางการเมืองของเจ้าอุปฮาดกับบริบทของสังคมล้านนาในช่วง พ.ศ.2385-2429 และวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อบทบาททางการเมืองของเจ้าอุปฮาดในช่วงเวลาดังกล่าว รวมไปถึงสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทในทางการเมืองของเจ้าอุปฮาด

บททวนวรรณกรรม: เจ้าอุปฮาดและผู้หญิงในล้านนา

เจ้าอุปฮาดเป็นเจ้านายล้านนาที่นอกจากจะมีความโดดเด่นในด้านการธุรกิจแล้วยังเป็นเจ้านายล้านนาที่มีบทบาทในทางการเมือง หากแต่บทบาทในทางการเมืองของเจ้าอุปฮาดไม่ค่อยถูกกล่าวถึงมากเท่าเจ้าดารารัศมีที่มีบทบาทในการสร้างสายสัมพันธ์กับราชสำนักสยาม ผ่านการถวายตัวเข้ารับราชการฝ่ายใน หรือเจ้าเทพไกรสรที่มีบทบาทในการใช้

⁴ ศิลปวัฒนธรรม, “สยามรุกคืบล้านนา ใช้กลวิธีเฉกเช่นนักล่าอาณานิคมชาวตะวันตกในการผนวกล้านนา,” ศิลปวัฒนธรรม, 13 มีนาคม 2565, https://www.silpa-mag.com/history/article_36215 (เข้าถึงเมื่อ 18 สิงหาคม 2567).

อำนวยการร่วมกับเจ้าหลวง งานที่ศึกษาเกี่ยวกับเจ้าอุบลวรรณามีหลักๆ อยู่ด้วยกัน 2 เรื่อง โดยเป็นงานศึกษาที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ผ่านตัวเจ้าอุบลวรรณ และงานเขียนถึงวิชาการที่กล่าวถึงบุคคลในประวัติศาสตร์ ซึ่งมีการกล่าวถึงเจ้าอุบลวรรณในมุมมองของผู้หญิงที่เป็นนักธุรกิจ เป็นช่างทรง และชีวิตความรักความสัมพันธ์

งานของวารารณ เรื่องศรี เรื่อง *อุบลวัฒนา* : ผู้หญิงในประวัติศาสตร์เปลี่ยนผ่านของยุคสมัย⁵ เป็นงานศึกษาที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ผ่านตัวเจ้าอุบลวรรณ ได้อธิบายความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ในช่วงที่สยามขยายอำนาจเข้าสู่ล้านนาผ่านเรื่องราวของเจ้าอุบลวรรณจากชีวิตประวัติที่ประกอบสร้างขึ้นจากบุคคลที่มีชีวิตร่วมสมัยและเอกสารราชการของสยาม ซึ่งเจ้าอุบลวรรณมีชีวิตอยู่ในบริบทที่ล้านนาติดต่อกับชาวต่างชาติ และสนใจเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจอาณานิคม ขณะเดียวกันก็อยู่ในช่วงที่สยามกำลังรุกเข้ามาปรับเปลี่ยนโครงสร้างการเมืองภายในล้านนา โดยระบบราชการที่สยามนำเข้ามาใช้ได้ปะทะขัดแย้งกับการเมืองวัฒนธรรมถิ่น ซึ่งเจ้าอุบลวรรณเป็นผู้หญิงคนหนึ่งที่มีชีวิตอยู่ท่ามกลางความไม่เข้ารูปเข้ารอยนี้

ส่วนงานเขียนของเพ็ญสุภา สุขคตะ เรื่อง ‘เจ้าอุบลวรรณ’ Working Woman แห่งล้านนา เมื่อคิดจะรัก ต้องกล้าหักด่านฐานันดร⁶ ได้กล่าวถึงเจ้าอุบลวรรณว่าเป็นสตรีที่มีบุคลิกงามสง่า พูดภาษาอังกฤษคล่อง ไม่ว่าจะทำอะไรก็มักเป็นข่าว ชอบคลุกคลีสนิทสนมกับเหล่ามิชชันนารี มีน้ำใจกว้างขวาง กล้าพูดคุยกับชาวต่างชาติ จนญาติต่างเกรงว่าเจ้าอุบลวรรณจะเปลี่ยนศาสนา อีกทั้งยังได้เขียนถึงชีวิตส่วนตัวของเจ้าอุบลวรรณว่ามีความซุกซน ไม่ประสบความสำเร็จ ต่างไปจากความเป็นมืออาชีพด้านธุรกิจที่ได้คุมกิจการพาณิชย์แข่งขันกับพ่อค้าขายทั้งชาวล้านนา อังกฤษ และพม่าหลายกิจการ เมื่อมีการผูกขาดการค้ามณฑลซึ่งส่งกระทบต่อธุรกิจโรงเหล้าของเจ้านายฝ่ายเหนือที่มีมาก่อน เจ้าอุบลวรรณก็ได้ใช้ “ม้าขี่-ช่างทรง” เป็นอุบายวิธีสกัดคู่แข่งทางการค้า

นอกจากนี้ยังมีงานเขียนเกี่ยวกับการใช้ความเชื่อต่อต้านรัฐสยามของเจ้าอุบลวรรณ โดยพันธุวิช นาคสุข เรื่อง เมื่อล้านนาต่อต้านอำนาจการปกครองของสยาม โดยใช้ “ผี” เป็น

⁵ วารารณ เรื่องศรี, “อุบลวัฒนา: ผู้หญิงในประวัติศาสตร์เปลี่ยนผ่านของยุคสมัย,” *วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์*, 10, 2 (2566).

⁶ เพ็ญสุภา สุขคตะ, “‘เจ้าอุบลวรรณ’ Working Woman แห่งล้านนา เมื่อคิดจะรัก ต้องกล้าหักด่านฐานันดร,” *มติชนสุดสัปดาห์*, 8 มีนาคม 2566, https://www.matichonweekly.com/culture/article_16910 (เข้าถึงเมื่อ 27 กรกฎาคม 2567).

เครื่องมือ⁷ ได้มีการกล่าวถึงเจ้าอุบลวรรณาว่า เจ้าอุบลวรรณาได้ใช้ฝีมือเป็นวิธีการต่อต้านการผูกขาดเหล้า ซึ่งการอ้างให้เลิกเก็บภาษีหมูและภาษีเหล้าว่ามาจากความต้องการของผีเป็นแผนการของบรรดาเจ้านายล้านนาเพื่อหยั่งเชิงดูท่าที่รัฐบาลสยามว่าจะตอบโต้สถานการณ์ดังกล่าวอย่างไรในช่วงที่สยามส่งข้าหลวงไปกำกับราชการในล้านนา

ส่วนงานที่ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทสตรีในทางการเมืองภายใต้บริบทสังคมล้านนา ของ สรัสวดี อ๋องสกุล เรื่อง *บทบาทของขัตติยนารี ในประวัติศาสตร์ล้านนา*⁸ ได้สังเคราะห์บทบาทของขัตติยนารีในดินแดนล้านนาในลักษณะพัฒนาการ ตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายไปจนถึงสมัยที่ระบบศักดินาล้านนาล่มสลายจากการถูกสยามรวมอำนาจอันทำให้ขัตติยนารีหมดบทบาทลง ได้มีการกล่าวถึงเจ้าอุบลวรรณาว่าเป็นขัตติยนารีที่มีบทบาทในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

งานที่ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและสถานภาพของสตรีในสังคมล้านนาของชนรุจ สุสา และปิยะนาถ อังควาณิชกุล เรื่อง *อิทธิพลของกลุ่มเครือญาติแบบมาตุพงศ์ที่มีต่อบทบาทและสถานภาพของสตรีล้านนาด้านการเมือง การปกครองในสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1839-2121)*⁹ ได้อธิบายว่า ความสัมพันธ์ทางเครือญาติแบบมาตุพงศ์ (ญาติฝ่ายแม่) ส่งผลให้การลำดับญาติของชนชั้นปกครองในราชวงศ์มังรายสามารถสืบทอดได้ทั้งทายาทฝ่ายชายและทายาทฝ่ายหญิง ทำให้สตรีในตำแหน่งพระมหาเทวีมีสถานภาพและบทบาททางการเมืองสูง เนื่องจากเป็นพระราชมารดาของกษัตริย์ และเป็นผู้กุมอำนาจคำจุนราชบัลลังก์

งานศึกษาที่เกี่ยวกับผู้หญิงในสังคมล้านนา ของภักดีกุล รัตนา เรื่อง *การขัดเกลาทางสังคมต่อคุณลักษณะของผู้หญิงในบริบทของล้านนา*¹⁰ ได้วิเคราะห์ว่า สังคมล้านนามีโครงสร้างแบบแผนทางสังคมที่วางอยู่บนพื้นฐานของมิติคู่ขนานระหว่างมาตารีปไตยกับปิตารีปไตย ซึ่งได้

⁷ พันธวิษ นาคสุข, “เมื่อล้านนาต่อต้านอำนาจการปกครองของสยาม โดยใช้ “ผี” เป็นเครื่องมือ,” ศิลปวัฒนธรรม, 1 มิถุนายน 2566, https://www.silpa-mag.com/history/article_36138 (เข้าถึงเมื่อ 18 สิงหาคม 2567).

⁸ สรัสวดี อ๋องสกุล, “บทบาทของขัตติยนารี ในประวัติศาสตร์ล้านนา,” *วารสารประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 44, (สิงหาคม 2562 - กรกฎาคม 2563): 27-29.

⁹ ชนรุจ สุสา และปิยะนาถ อังควาณิชกุล, “อิทธิพลของกลุ่มเครือญาติแบบมาตุพงศ์ที่มีผลต่อบทบาทและสถานภาพของสตรีล้านนาด้านการเมือง การปกครองในสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1839-2121),” ใน *การประชุมวิชาการระดับชาติ SMARTS ครั้งที่ 11*, 400-412, <https://ir.swu.ac.th/jspui/handle/123456789/28508> (เข้าถึงเมื่อ 2 กันยายน 2567).

¹⁰ ภักดีกุล รัตนา, “การขัดเกลาทางสังคมต่อคุณลักษณะของผู้หญิงในบริบทของล้านนา,” *วารสารทางวิชาการคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 48, 1 (2565): 67-84.

ส่งอิทธิพลต่อรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงที่แสดงออกในเชิงการยอมรับในบทบาทและสถานภาพซึ่งกันและกัน โดยชายหญิงสามารถแสดงบทบาทร่วมกันได้อย่างสมดุลและกลมกลืน อีกทั้งวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของล้านนายังวางอยู่บนระบบความเชื่อผีปู่ย่าหรือผีบรรพบุรุษ ซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมของคนล้านนาอย่างสูงโดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและเพศหญิง

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่างานที่ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของเจ้าอุปบลวรรณาในทางการเมืองนั้นมีอยู่เพียงเล็กน้อย ซึ่งงานที่เน้นการศึกษาเกี่ยวกับเจ้าอุปบลวรรณายังไม่ปรากฏอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะงานที่ศึกษาบทบาททางการเมืองของเจ้าอุปบลวรรณาในประวัติศาสตร์การเมืองท้องถิ่นที่แสดงให้เห็นถึงการปฏิสัมพันธ์ของตัวเจ้าอุปบลวรรณา กับบทบาททางการเมืองในบริบทสังคมล้านนา และบริบทที่มีการแผ่ขยายของลัทธิอาณานิคม การเข้ามาของความรู้ชุดใหม่จากทั้งสยามและอังกฤษ อีกทั้งเจ้าอุปบลวรรณายังไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันมากนัก จึงควรแก่การศึกษาเพิ่มเติม

บทความนี้เป็นการศึกษาจากเอกสาร (documentary research) ทั้งเอกสารชั้นต้น ได้แก่ เอกสารทางประวัติศาสตร์ คือ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เรื่อง ภาษีสุราเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ.2426) และเอกสารชั้นรอง คือ บันทึกของ Holt S. Hallett วิศวกรผู้บุกเบิกพัฒนาและดูแลการสร้างเส้นทางรถไฟในพม่าเป็นผู้มีโอกาสดำเนินการเจ้าอุปบลวรรณา รวมไปถึงหนังสือ บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้นำข้อมูลข้างต้นมาทำการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา โดยใช้แนวคิดเรื่องการขัดขืนต่อต้าน (resistance) มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล และอธิบายการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงพรรณนา

บทบาทของเจ้าอุปบลวรรณาทางการเมืองในบริบทของสังคมล้านนา ช่วงปีพ.ศ.2385-2429

เจ้าอุปบลวรรณามีบทบาททางการเมืองที่โดดเด่นอยู่ด้วยกัน 2 ด้าน ได้แก่ บทบาทในการเคลื่อนไหวให้ยกเลิกการเก็บภาษี ผ่านการเป็นร่างทรง และบทบาททางด้านการทูตและการค้าขายกับชาวต่างชาติ ทำให้เจ้าอุปบลวรรณามีความสำคัญทั้งในทางการเมืองและเศรษฐกิจ โดยในทางการเมืองนั้น เจ้าอุปบลวรรณามีบทบาทในการเคลื่อนไหวต่อต้านการเก็บภาษีสุรา ซึ่งบริบทล้านนาขณะนั้นอยู่ในช่วงที่สยามผู้เป็นเจ้าประเทศราชของล้านนากำลังปรับตัวสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ จึงมีความพยายามที่จะเข้ามาแปรความสัมพันธ์แบบประเทศราชให้กลายเป็นการผนวกรัฐที่เล็กกว่าเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสยาม ทำให้การเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการเก็บภาษีของเจ้าอุปบลวรรณาจึงเสมือนเป็นสิ่งที่พยายามจะเข้าไปขัดขวางการรวมศูนย์อำนาจของชนชั้น

นำสยาม นอกจากนี้ยังมีการแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาของอาณาจักรมตะวันตกที่ทำให้เจ้าอุปสรรณามิพบาทในทางการค้ากับชาวต่างชาติมากขึ้น รวมไปถึงบทบาททางการทูตที่เป็น การสร้างเครือข่ายกับชาวต่างชาติซึ่งเป็นกลุ่มที่ชนชั้นนำสยามไม่ได้ให้ความไว้วางใจมากนัก

บทบาทในการเคลื่อนไหวให้ยกเลิกการเก็บภาษี ผ่านการเป็นช่างทรง

สนธิสัญญาเชียงใหม่ได้ส่งผลกระทบต่ออำนาจของเจ้านายล้านนา นับตั้งแต่การ เกิดขึ้นของสนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ.2417 ที่ได้กำหนดให้สยามตั้งด่านตรวจตราริมฝั่งแม่น้ำสาละวิน เพื่อรักษาความปลอดภัยกรณีมีผู้ร้ายหลบหนีข้ามแดน และกำหนดให้คนในบังคับ อังกฤษที่มาจากพม่าต้องมีหนังสือเดินทางในการเดินทางเข้าเมืองเชียงใหม่ สะท้อนให้เห็น แนวคิดเรื่องรัฐอาณาเขตในสนธิสัญญานับดังกล่าว อีกทั้งสนธิสัญญานับนี้ยังได้มีการ เปลี่ยนแปลงระบอบยุติธรรมในล้านนา โดยอังกฤษยินยอมให้คนในบังคับอังกฤษที่มีคดีแพ่งขึ้น ศาลที่เชียงใหม่ แต่ถ้าหากคนในบังคับอังกฤษไม่ยินยอม ต้องส่งคดีนั้นให้แก่กงสุลอังกฤษที่ กรุงเทพฯ หรือเจ้าหน้าที่อังกฤษที่ยอมสละในพม่าเป็นผู้ชำระความ ซึ่งเป็นการลดบทบาทในการ ใช้อำนาจของเจ้านายล้านนา จากเดิมที่อำนาจการตัดสินความที่เกิดขึ้นในล้านนาเป็นของ เจ้านายล้านนา อีกทั้งการกำหนดให้ข้าหลวงสยามมาทำหน้าที่ดูแลหนังสือสัญญาการทำป่าไม้ก็ ทำให้บทบาทและอำนาจของเจ้านายล้านนาที่เคยมีอยู่แต่เดิมค่อยๆ สลายหายไป

นอกจากสยามจะส่งข้าหลวงขึ้นมากำกับราชการในล้านนาแล้ว ยังได้มีการ เปลี่ยนแปลงการจัดเก็บภาษีต่างๆ เช่น ภาษีสุรา และภาษีสุกร เป็นต้น ซึ่งเป็นการรวมศูนย์ อำนาจทางการเงินและตั้งอำนาจการปกครองมาไว้ที่กรุงเทพฯ อันเป็นวิธีการแบบเจ้าอาณานิคม โดยสยามเริ่มมีการเก็บภาษีสุราในเชียงใหม่ ตั้งแต่ปีพ.ศ.2426

หนังสือเจ้านายท้าวพระยาเหนือสนามรับอาญามาถึงพระยาท้าวแสนแคว้นแก่บ้านได้ รู้ บัดนี้ได้นายอากรสุรา ตั้งแต่นี้ไปให้แก่บ้านได้เข้าร้องราษฎรทุกบ้านทุกเรือน อย่าให้ ท้าวขุนไพร่บ้านพลเมืองคนใดคนหนึ่งนั้นทำแบ่งสุราแลใส่สุรา ต้มหุงสุรากิน แลขาย เส้นผีปลูกเรือนแลทำบุญห้ามขาด ครั้นห้ามแล้วผู้ใดผู้หนึ่งไม่ฟัง ยังลักต้มสุราอยู่ มีผู้ มาบอกให้เจ้าภาษี ให้เสียเงินค่าตา ๕๐ แลบ แล้วเจ้าภาษีจะเอาตัวจำตรวนไว้ใช้การ โรงสุราสามเดือน แล้วให้แก้ค่าจำตรวนหกแลบแล้วให้ปล่อยกรบออกจากตรวนแล้ว ไปลักต้มหุงสุราอีก จะเอาค่าตาอีก ๕๐ แลบแล้วเจ้าภาษีจะเอาตัวจำตรวนไว้ต่อไป ถ้า เอาเหล้าเงินเส้นผี ผีไม่กินเหล้าเงิน ถ้าจะต้มเหล้าเองก็ให้ไปเอาตัวที่อากรเล่าเล่าเอา

คำภาษีกึ่งแถบ แล้วทั้งแบ่งเล้าค่าแบ่งเล้าจะใส่นั้น นายอากรจะจ้างราษฎรให้ปันแบ่งก็ให้ปันเทอญ อาญาไม่ได้ห้าม¹¹

ประกาศจากรัฐบาลสยามเรื่องการเก็บภาษีสุราข้างต้นได้ส่งผลกระทบต่อธุรกิจของเจ้าอุปบลวรรณา เนื่องจากเจ้าอุปบลวรรณามีธุรกิจเกี่ยวกับสุรา จึงจะต้องเสียภาษีในการผลิตสุราให้กับนายอากรของสยาม ทำให้เจ้าอุปบลวรรณาได้ออกมาเคลื่อนไหวต่อต้านการเก็บภาษีสุราเพื่อปกป้องธุรกิจของตนและชาวล้านนา เพราะสุรานั้นมีความสำคัญต่อคนในสังคมล้านนาในด้านพิธีกรรม โดยมีความเชื่อว่าสุราเป็นสิ่งบริสุทธิ์ที่เอาไว้เซ่นสรวงเทวดาอารักษ์ รวมไปถึงบรรดาญาติต่างๆ เป็นส่วนประกอบหนึ่งของเครื่องเซ่นไหว้บูชาในพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ยังคงเคารพนับถือผี โดยการใช้สุราเป็นสื่อในการแสดงความนอบน้อมของมนุษย์ต่ออำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น การพอนผีผดผีเม็ง การเลี้ยงผีบรรพบุรุษ การเลี้ยงผีขุนน้ำ การเลี้ยงผีตามหัวไร่ปลายนา การสืบชะตา งานแต่งงาน งานศพ¹² เมื่อเกิดการผูกขาดการเก็บภาษีสุรา จึงส่งผลให้สามัญชนในสังคมล้านนาได้รับความเดือดร้อนด้วยเช่นเดียวกัน เนื่องจากไม่สามารถผลิตสุราได้อย่างอิสระอีกต่อไป

เจ้าอุปบลวรรณาเป็นเจ้านายล้านนาผู้หนึ่งที่ได้ออกมาเคลื่อนไหวให้เกิดการยกเลิกภาษีสุรา โดยใช้วิธีการเป็น “ร่างทรง” หรือ “ม้าขี่” เนื่องจากการถูกเรียกเก็บภาษีสุราจากรัฐส่วนกลางได้สร้างผลกระทบต่อธุรกิจของเจ้าอุปบลวรรณา ซึ่งปรากฏหลักฐานในบันทึกของคาร์ล บ็อค (Carl Bock) ที่ได้มีการกล่าวถึงเจ้าอุปบลวรรณาไว้ว่า

ครั้งหนึ่งเมื่อข้าพเจ้าอยู่ที่เชียงใหม่ ชายาของเจ้าหลวงป่วยเป็นไข้ และเจ้าอุปบลวรรณาถูกเรียกไปเข้าทรงเกี่ยวกับเรื่องผีมารบกวนชายาของเจ้าหลวง หลังจากพอนรำกันและรินเหล้าอันเป็นสิ่งที่จำเป็นกินกันอยู่มากมายแล้วก็ตาม ผีก็พูดผ่านเจ้าหญิงผู้เป็นคนทรง ด้วยคำตักเตือนที่มีความหมายประหลาดว่า “ข้อห้ามการผูกขาดค้าเหล้า” ซึ่ง

¹¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กร.5 รล-พศ/10, เอกสารกรมราชเลขาธิการ เรื่อง ภาษีสุราเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 2426.

¹² ไพบูลย์ เสงสุวรรณ, “สุราภาคเหนือตอนบน: การควบคุมของท้องถิ่นในมุมมองสตรีนิยม,” ใน *ก๊ากัดแม่ญิง : ชุมชนล้านนากับการจัดการสุรา*, บรรณาธิการ พุฒิพงศ์ นวกิจบำรุง (กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559), 18-19.

ไม่น่าสงสัยเลยว่าผีพูดออกมาจริงๆ ถึงแม้ว่าเรื่องเกี่ยวกับการเจ็บไข้ของชายาเจ้าหลวงนั้นจะไม่กระจ่างชัดเจนก็ตาม¹³

กรณีการป่วยของเจ้าเทพไกรสรนั้น สยามได้มีการส่งหมอมาทำการรักษา ซึ่งเป็นการรักษาด้วยความรู้ทางการแพทย์ที่แตกต่างไปจากความรู้ด้านการรักษาแบบท้องถิ่นล้านนา แต่เจ้าอุปบลวรรณาก็ได้พยายามที่จะเบียดขับความรู้ด้านการรักษาแบบใหม่ที่เข้ามาจากสยามด้วยความรู้ท้องถิ่นแบบดั้งเดิม โดยเจ้าอุปบลวรรณาได้มีการหยิบใช้ความรู้ท้องถิ่นที่วางอยู่บนความเชื่อเรื่องผี คือ การเข้าทรง เพื่อถามผีถึงสาเหตุของการป่วยและวิธีการรักษา ซึ่งการหยิบใช้วิธีการดังกล่าวของเจ้าอุปบลวรรณาแสดงออกถึงการต่อต้านอำนาจจากสยามที่พยายามจะเข้ามาครอบงำสังคมล้านนาผ่านบทสนทนาที่ซ่อนเร้น (hidden transcripts) โดยการประกอบพิธีกรรมเข้าทรง อันเป็นตัวแทนของความเชื่อเรื่องผีในสังคมล้านนาและการนับถือผีบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีความลึกกลับ สะท้อนให้เห็นถึงการต่อต้านระบอบอำนาจของผู้ถูกกดขี่ที่ไม่ได้แสดงออกอย่างตรงไปตรงมา หากแต่เป็นการใช้กลอุบายเชิงลัทธิพิธี ภาษา และสัญลักษณ์ เพื่อเผชิญหน้ากับอำนาจของสยาม โดยการวิพากษ์อำนาจของสยามที่พยายามเข้ามาครอบงำด้วยการใช้พิธีกรรมความเชื่อเป็นเครื่องมือ

จากบันทึกของคาร์ล บ็อค (Carl Bock) ยังพบอีกว่า การเข้าทรงพบได้ทั่วไปในสังคมล้านนา ชาวล้านนารักษาอาการป่วยด้วยสิ่งที่เป็นความรู้พื้นบ้าน อย่างการเข้าทรงเพื่อถามผีถึงอาการป่วย สาเหตุของการป่วย และแนวทางการรักษาอาการป่วย

หมอผีหากินด้วยความกลัวของผู้อื่น โดยการเสแสร้งทำเป็นขับไล่ผีรักษาโรคที่ผีกระทำ หรือถ้ามีใครต้องการก็ทำพิธีเสกคาถาอาคมให้เพื่อนบ้าน และศัตรูตกอยู่ใต้อำนาจของตนด้วย ทุกครอบครัวมีคนทรงประจำครอบครัว เรื่องเช่นนี้ข้าพเจ้าคิดว่าสมาคมที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการค้นคว้าทางร่างกายควรจะสนใจในเรื่องนี้ไว้บ้าง เพราะอาจจะทำให้มีเรื่องต่างๆ มากมายที่ควรจะสืบสวนเกี่ยวกับผู้คนที่เชื่อถืออย่างมกมายว่ามีผีมือและสามารถจะติดต่อกับผีได้ [...]

¹³ บ็อค, คาร์ล, *ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง*, แปลโดย เสฐียร พันธงสื และอัมพร ทิษะระ, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: มติชน, 2543), 334.

ในคัมของเจ้าหลวงเชียงใหม่ คนทรงก็คือเจ้าอุบลวรรณา น้องสาวของชายาเจ้าหลวง เจ้าอุบลวรรณาเป็นสตรีที่เรียบร้อยแต่ค่อนข้างจะมีจิตใจวิปริตอยู่ในระหว่างที่อยู่เชียงใหม่ข้าพเจ้ามีโอกาสทำความคุ้นเคยด้วย ได้ลองถามเจ้าอุบลวรรณาถึงเรื่องราวการติดต่อเป็นคนทรงฝึกกันบ่อยๆ แต่ก็เป็นการยากที่จะล่วงเอาจริงละเอียดอะไรออกมาได้ ดร.ซีคผู้คอยพยายามช่วยเหลือข้าพเจ้าอยู่เสมอก็ยังพยายามล้วงความลับจากเจ้าอุบลวรรณาได้ไม่สำเร็จ แต่ถึงอย่างไร เจ้านางก็ยังยอมรับว่า ตัวเจ้านางมักจะโดนเรียกตัวเข้าไปทรงถามปัญหาต่างๆ เมื่อเกิดเรื่องยุ่งยากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องส่วนรวมหรือเรื่องส่วนตัวบ่อยๆ และเมื่อถึงเวลานั้น เจ้าอุบลวรรณาจะต้องทำงานอย่างน่าตื่นเต้นที่สุด บางทีในขณะที่เข้าทรงอยู่ รอบตัวเจ้านางก็มีพวกพ้องรำ ซึ่งบางครั้งเจ้านางเองก็เข้าร่วม¹⁴

นอกจากนี้ ยังมีบันทึกของฮาลเลตต์ (Holt Samuel Hallet) วิศวกรผู้บุกเบิกพัฒนาและดูแลการสร้างเส้นทางรถไฟในพม่าซึ่งเป็นผู้มีโอกาสได้เข้าพบเจ้าอุบลวรรณา ได้กล่าวถึงเจ้าอุบลวรรณาว่ามีอำนาจเหนือบรรดาเจ้านายผู้ปกครอง เพราะเป็นน้องสาวพระชายาเทพไกรสรและเป็นร่างทรงประจำตระกูลด้วย เจ้าอุบลวรรณาเคยเชิญวิญญาณมาประทับทรงต่อหน้าเจ้าหอหน้า ซึ่งก็คือ เจ้าบุญทวงษ์ เจ้าอุปราชเมืองเชียงใหม่ที่มีบทบาทสูงเทียบเท่ากับพระเจ้าอินทวิชยานนท์ โดย “พระยาอุปราชบุญทวงษ์เป็นน้องพระเจ้าอินทวิชยานนท์ มีอำนาจอยู่ไม่น้อย เพราะสามารถปลงคำสั่งของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ได้ สมัยที่เจ้าบุญทวงษ์เป็นอุปราชจึงเสมือนเป็นกษัตริย์องค์ที่สอง”¹⁵ การเข้าทรงครั้งนั้นได้มีการพูดคุยถึงเรื่องอาการป่วยของพระยาอุปราชบุญทวงษ์ โดยเจ้าอุบลวรรณาได้บอกกับเจ้าอุปราชว่า ฝั่มพ้อใจที่เจ้าหอหน้ากดขี่ข่มเหงชาวเมือง และแนะนำให้ยกเลิกการเก็บภาษีบางชนิด โดยเฉพาะภาษีเหล้า

Chow Oo-boon had great power with the members of the Government, who were all connected with the royal family; because, besides being the queen's sister, she was the spirit-medium of the family. As an instance of her power, he stated that when called in to consult the

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, 335.

¹⁵ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2558), 351.

spirits after the late Chow Hona, or second-king, was struck down with sickness, she boldly told him that the spirits were displeased at his oppression of the people, and advised him at once to abolish certain vexatious taxes, particularly the monopoly of arrack, or rice-spirit.¹⁶

เจ้าอุบลวรรณมีอิทธิพลอย่างมากต่อสมาชิกชนชั้นปกครองของล้านนาซึ่งล้วนเป็นเครือญาติกับราชวงศ์ เพราะนอกจากเธอจะเป็นน้องสาวของพระชายาแล้ว เธอยังเป็นร่างทรงของตระกูลด้วย ตัวอย่างหนึ่งของอำนาจของเธอก็คือ เมื่อเจ้าหอหน้าหรือเจ้าอุปราชเกิดล้มป่วย เธอได้ถูกเรียกให้มาสื่อสารกับวิญญาณ โดยเธอได้บอกต่อหน้าเจ้าหอหน้าว่าวิญญาณไม่พอใจที่เขาคดขี่ประชาชน และแนะนำให้ยกเลิกภาษีบางประเภทที่สร้างความเดือดร้อนทันที โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผูกขาดการจำหน่ายเหล้าหรือน้ำตาลเมา

ความเชื่อเรื่องผีและการเข้าทรงนั้นขัดแย้งแนวคิดเรื่องความทันสมัย หรือความเจริญในความคิดของชาวตะวันตก โดยชาวตะวันตกมักมองว่าการทรงผีเป็นเรื่องมลาย การนับถือผีเป็นวิถีของคนป่า ล้าหลัง ดังปรากฏในบันทึกของฮอลเลตต์ (Holt Samuel Hallet) ว่า

ข้าพเจ้าสังเกตเห็นความยุติ “ตาแหลว” หรือ “เฉลว” บนยอดไม้ไผ่ ปักตรงทางเข้าที่พัก เมื่อสอบถามก็ทราบว่าปักเพื่อป้องกันไม่ให้วิญญาณร้ายเข้ามาทำอันตรายคนในคณะ พวกเขาเชื่อว่าเพียงเท่านั้นก็ปกป้องอันตรายจากภูตผีปีศาจได้แล้ว พวกเขาคิดว่าผีคงโง่เหมือนนกบนท้องฟ้าที่เพียงเห็นหุ่นไล่กาก็กลัวจนไม่กล้าเข้าใกล้ ...นี่ฟังแล้วยังรู้สึกขงลูกที่ต้องมาคลุกคลีกับผู้คนซึ่งเชื่อว่าโลกใบนี้ ‘เต็มไปด้วย เงาน่ากลัว ที่กักมือเรียก ปากเอื้อนเอ่ยชื่อเราทีละคน อยู่บนหาดทราย ชายหาด และดงรกชัฏ’¹⁷

¹⁶ Holt S. Hallett, *A Thousand Miles on an Elephant in the Shan States* (N.P.: W. Blackwood and sons, 1890), 105.

¹⁷ สุทธิศักดิ์ ปาลโพธิ์, *ท่องล้านนาบนหลังช้างของโฮลด์ ฮอลเลตต์ พ.ศ. 2427*, (กรุงเทพฯ: ริเวอร์บุ๊กส์, 2565), 118-119.

แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องผีไม่เป็นที่ยอมรับของชาวตะวันตก ดังนั้น การเป็นร่างทรงหรือม้าขี่ของเจ้าอุบลวรรณา จึงไม่ได้ต่อสู้กับสยามอันเป็นรัฐศูนย์กลางที่พยายามรวมอำนาจเพียงอย่างเดียว แต่ยังปะทะกับความคิดของชาวตะวันตกผู้ศิวิไลซ์ด้วย

การต่อต้านอำนาจสยามในเรื่องภาชีโดยนำความเชื่อเรื่องผีมาใช้ เป็นพลังทางสังคมเพื่อขจัดอำนาจของสยาม เนื่องจากคนล้านนาหมดหวังที่จะต่อสู้ในแนวทางอื่นจึงหันไปพึ่งพาผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม วิธีนี้ใช้ไม่ได้ผลมากนัก เนื่องจากบรรดาเจ้านายรวมทั้งไพร่ แม้ว่าจะมีจำนวนมากกว่าแต่อำนาจทางการปกครองที่แท้จริง ตกอยู่ในมือข้าหลวงสยาม¹⁸ จากเหตุการณ์ที่มีการใช้ความเชื่อเรื่องผี หรือการเข้าทรงทั่วเมืองเชียงใหม่ ทำให้กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ข้าหลวงที่มาเข้าดูแลการปฏิรูปการปกครองเมืองเชียงใหม่ได้ออกประกาศขึ้นเด็ดขาด เพื่อเป็นการตอบโต้ต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองด้วยการทรงผีนี้ โดยได้ประกาศถึงบทลงโทษที่รุนแรงถึงขั้นตัดหัว

มีธุระในการเซ่นผีทรงผีอุ่นไปทั้งเมือง...ผีเจ้าฟ้าไชยแก้วเข้าชาวเรียกเจ้ามทางวงษ์เรียกพระเจ้านครเชียงใหม่มาบังคับให้เลิกภาชีหมู่ ภาชีเหล่าเสีย พระเจ้าเชียงใหม่ก็ทำตาม ผิดนั้นจะเอาโน่น ผิดนั้นจะเอานี้ก็ทำตามจนมีเสียงขึ้นมาบ้างว่าเพราะชาวได้มาทำโน่นทำนี่เกือบโตขึ้นถึงพระพุทเจ้าๆ เห็นไม่ได้การจึงต้องเรียกพระยาราชสมภาราการมาให้ไปพูดลวงหน้าเสียว่า ผีจะให้ใส่ไทยและฝรั่งฤการใหญ่ๆ ไม่ได้ จะต้องรับมือเอาหัวคนทรงผี...การทั้งปวงจึงซาลง¹⁹

การที่เจ้าอุบลวรรณาเคลื่อนไหวให้ยกเลิกการเก็บภาชี โดยใช้วิธีการแสดงออกทางวัฒนธรรมอย่างการเป็นร่างทรง สะท้อนถึงการใช้ฐานะม้าขี่หรือร่างทรงมาเป็นอาวุธของผู้อ่อนแอ (Weapon of the Weak) ของเจ้าอุบลวรรณาในการต่อต้านอำนาจของสยามที่เข้ามากดทับทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมือง แม้เจ้าอุบลวรรณาจะเป็นเจ้านายล้านนาที่ไม่ได้มี

¹⁸ เนื้ออ่อน ขวัญทองเขียว, “รัฐสยามและล้านนา พ.ศ. 2417-2476,” *วารสารศรีนครินทรวิโรฒวิจัยและพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 6, 11 (2557): 73.

¹⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 ม.58/88 รายงานกรมหมื่นพิชิตปรีชากร เรื่องจัดราชการเมืองเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง พฤษภาคม พ.ศ.2427 อ้างถึงใน พันธวัช นาคสุข, “เมื่อล้านนาต่อต้านอำนาจการปกครองของสยาม โดยใช้ “ผี” เป็นเครื่องมือ,” *ศิลปวัฒนธรรม*, 1 มิถุนายน 2566, https://www.silpa-mag.com/history/article_36138 (เข้าถึงเมื่อ 18 สิงหาคม 2567).

ตำแหน่งทางการเมืองอย่างเป็นทางการ แต่ก็สามารถเข้าไปมีบทบาทในทางการเมืองได้ โดยหยิบใช้สถานะ “ร่างทรงประจำตระกูล” มาเป็นเครื่องมือในการต่อสู้กับอำนาจที่เข้ามากดทับ ซึ่งต้องอาศัยพื้นฐานของระบบความเชื่อในสังคมล้านนาที่เอื้อให้ความเชื่อเรื่องผีทำงานได้เป็นอย่างดี ด้วยการเข้าทรงของเจ้าอุบลวรรณาได้แสดงถึงวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องผีที่สอดแทรกอยู่ชีวิตประจำวันของคนล้านนาทุกชนชั้น และยังมีอิทธิพลมากจนส่งผลให้เกิดแรงกระเพื่อมทางการเมือง แม้ว่าในสายตาของชาวต่างชาติ การมีสถานะเป็นร่างทรงนั้นแสดงถึงความล้าหลัง ความเชื่องมงายและความไม่เจริญ แต่ในขณะเดียวกันสถานะการเป็นร่างทรงก็เป็นเครื่องมือรูปแบบหนึ่งที่สามารถใช้ต่อสู้ต่อรองกับอำนาจที่เข้ามากดทับได้

บทบาททางด้านการทูตและการค้าขายกับชาวต่างชาติ

เจ้าอุบลวรรณาติดต่อกับชาวต่างชาติมากมายทั้งในทางสังคมวัฒนธรรมและในทางธุรกิจการค้า โดยเจ้าอุบลวรรณาสามารถสื่อสารภาษาต่างประเทศได้โดยไม่ต้องใช้ล่าม ทำให้เจ้าอุบลวรรณาได้แสดงบทบาททางการทูตจากการต้อนรับคณะเดินทางชาวตะวันตกที่เดินทางมายังเชียงใหม่ ซึ่งได้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ความคิด และเรื่องราวต่างๆ เพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์กับคณะเดินทางชาวตะวันตก เจ้าอุบลวรรณาได้มีการเชิญให้คณะเดินทางชาวตะวันตกมารับประทานอาหารร่วมกันในคุ้ม โดยเป็นการรับประทานอาหารแบบยุโรป และเจ้าอุบลวรรณาก็ได้แสดงมารยาทบนโต๊ะอาหารแบบชาวตะวันตก ซึ่งชี้ให้เห็นถึงบทบาททางการทูต และชีวิตด้านที่มีความทันสมัยของเจ้าอุบลวรรณา อันแตกต่างไปจากบทบาทการเป็นร่างทรงที่ถูกมองว่าเป็นตัวแทนของความเชื่องมงายและล้าหลัง

CHOW OO-BOON made great preparations for her dinner, which she had served in European style, on a table beautifully decorated with flowers. Mrs M'Gilvary furnished the crockery, cutlery, and table-linen, and our Madras servants superintended the cookery. Among the guests were the daughters of the queen and princess, three princes, and Phra Udon and Chow Don, the two Siamese assistant commissioners. Fingers, for the nonce, gave way to knives and forks, and even Phra Udon, the

Singhalese buffoon, showed that he could behave himself before ladies.²⁰

เจ้าอุบลวรรณจัดเตรียมอาหารมื้อค่ำของเธออย่างดีเยี่ยม ซึ่งเธอจัดเสิร์ฟในแบบยุโรป บนโต๊ะอาหารประดับด้วยดอกไม้สวยงาม คุณนายแม็กก็ลวาร์จัดเตรียมภาชนะซ้อนซ้อน และผ้าปูโต๊ะ ส่วนคนรับใช้จากมัทราสก็ดูแลเรื่องการปรุงอาหาร ในบรรดาแขกที่มาร่วมงาน มีลูกสาวของพระชายาและเจ้าหญิง เจ้าชายสามองค์ และพระบุตร และเจ้าดอนซึ่งเป็นข้าหลวงผู้ช่วยฝ่ายสยามสองคน มิดและส้อมถูกนำมาใช้โดยไม่มีการเปิดอาหารด้วยมือ และแม้แต่พระบุตรผู้ซึ่งเป็นตัวตลกชาวสิงหลก็ยังแสดงให้เห็นว่าเขาสามารถประพฤติตนให้เหมาะสมต่อหน้าสตรีได้

นอกจากนี้ เจ้าอุบลวรรณยังแสดงความมั่นใจ โดยการสนับสนุนคณะเดินทางชาวตะวันตกในด้านพาหนะสำหรับการเดินทาง อย่างการให้ยืมช้างเพื่อเดินทางไปยังรัฐฉาน อีกทั้งยังอำนวยความสะดวกในการเดินทางของคณะเดินทางชาวตะวันตกไปยังเมืองอื่นในล้านนา โดยส่งจดหมายไปยังเจ้านายเมืองต่างๆ ให้อำนวยความสะดวกแก่คณะเดินทางชาวตะวันตกด้วย ซึ่งเป็นทักษะทางการทูตที่สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเจ้านายล้านนากับชาวต่างชาติ

The princess informed me that arrangements had been made for our starting early on Monday, as, to prevent further delay, she and some of the princes had agreed to supply us with elephants, and a letter had been signed by the Court calling upon the governors of the various provinces to afford us their aid.²¹

เจ้าอุบลวรรณแจ้งว่าได้เตรียมการสำหรับการออกเดินทางแต่เช้าในวันจันทร์เรียบร้อยแล้ว เพื่อหลีกเลี่ยงความล่าช้าที่จะเกิดขึ้น ตัวพระองค์และเจ้านายบาง

²⁰ Holt S. Hallett, *A thousand miles on an elephant in the Shan states*. (N.P.: W. Blackwood and sons, 1890), 125.

²¹ Ibid.

พระองค์ได้ตกลงที่จะจัดจ้างให้เรา และมียกหมายที่ราชสำนักลงนามเรียบร้อย แล้ว เพื่อขอให้เจ้าเมืองตามหัวเมืองต่างๆ ให้ความช่วยเหลือแก่พวกเรา

เจ้าอุบลวรรณได้มีโอกาสดูแลเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นเรื่องเส้นทางรถไฟกับฮาลเลตต์ (Holt Samuel Hallet) วิศวกรผู้บุกเบิกพัฒนาและดูแลการสร้างเส้นทางรถไฟในพม่า ซึ่งเป็นผู้มีโอกาสได้เข้าพบเจ้าอุบลวรรณ โดยเจ้าอุบลวรรณยินดีที่จะมีการสร้างเส้นทางรถไฟ เนื่องจากมองว่ารถไฟจะนำความมั่งคั่งมาให้เมืองเชียงใหม่ ค่าขนส่งสินค้าจะถูกลง ทุกคนไม่ว่าเจ้านายหรือชาวเมืองต่างยินดีที่รถไฟจะเชื่อมเมืองเชียงใหม่กับพม่าและประเทศจีน และเนื่องจากเจ้าอุบลวรรณสนใจเรื่องการค้าที่ผ่านเมืองเชียงใหม่มานานแล้ว ทำให้เจ้าอุบลวรรณพอทราบจำนวนคน และสัตว์ในขบวนพ่อค้าทางไกลที่เคยเข้ามาทำการค้าขายในเชียงใหม่ จึงได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการค้าในเมืองเชียงใหม่แก่ฮาลเลตต์ ซึ่งฮาลเลตต์ก็ได้เขียนถึงเจ้าอุบลวรรณว่า “เธอผู้มีความคิดกว้างไกล และเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่กำลังรุกคืบเข้ามาเป็นอย่างดี ในบริบทของการสนทนาระหว่างเธอและฮาลเลตต์ ไม่มีเรื่องของสยามเข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งหมดเป็นภาพเครือข่ายการค้าระหว่างล้านนา พม่า และจีนซึ่งต่างก็อยู่ภายใต้อำนาจของอังกฤษ”²² สะท้อนให้เห็นว่าเจ้าอุบลวรรณมีมุมมองที่ทันสมัย มองเห็นประโยชน์และโอกาสจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคม ยิ่งไปกว่านั้นยังชี้ให้เห็นถึงมุมมองของเจ้าอุบลวรรณเรื่องความเป็นอิสระของล้านนาในขณะนั้นอีกด้วย

ชาวล้านนามีการติดต่อกับชาวต่างชาติมาก่อนที่จะมีการเข้ามาของประเทศเจ้าอาณานิคม โดยยุคก่อนการเข้ามาของอาณานิคมนั้นเป็นการค้าของคาราวานวัวต่าง ม้าต่าง คนต่าง และการค้าทางเรือเล็กๆ น้อยๆ ซึ่งกลุ่มคนที่มีบทบาทในการทำการค้าทางไกล คือ ชาวไทใหญ่ และชาวจีนยูนนาน โดยก่อนการเข้ามาของเส้นทางรถไฟและการปรับปรุงเส้นทางคมนาคม เส้นทางระหว่างล้านนาไปยังตอนใต้ของพม่านั้นไม่ได้เป็นอุปสรรคสำคัญในการคมนาคมเลย เนื่องจากมีกลุ่มพ่อค้าที่เดินทางเป็นประจำ ทำให้มีการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับเจ้าเมืองและคนท้องถิ่น รวมไปถึงการเรียนรู้ธรรมเนียมการเสียค่าผ่านทางหากมีการเก็บค่าคุ้มครอง²³ ซึ่งเจ้าอุบลวรรณก็เป็นหนึ่งในเจ้านายล้านนาที่ทำการค้า จึงเป็นผู้

²² สุทธิศักดิ์ ปาลโพธิ์, *ท่องล้านนาบนหลังช้างของโฮลต์ ฮาลเลตต์ พ.ศ. 2427*, (กรุงเทพฯ: ริเวอร์บุ๊คส์, 2565), 334-335.

²³ วราภรณ์ เรืองศรี, *ภาคต่อเมือง : ชชาติพันธุ์และคาราวานการค้าล้านนา*, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2564), 107-109.

อุปถัมภ์พ่อค้าทางไกลกับพ่อค้าวัวต่าง และได้ลงทุนในกิจการต่างๆ มากมาย ทั้งกิจการโรงทอผ้า ธุรกิจค้าไม้ โรงผลิตเครื่องเงิน ไปจนถึงโรงต้มเหล้า²⁴ และนอกจากเจ้าอุบลวรรณจะมีบทบาทในทางเศรษฐกิจการค้ากับพ่อค้าทางไกลแล้ว ในช่วงที่มีการเข้ามาของประเทศเจ้าอาณานิคม เจ้าอุบลวรรณก็ได้ทำการค้าขายกับบริษัทค้าไม้ชาวตะวันตกด้วย

การค้าไม้ในล้านนาเริ่มขยายตัวตั้งแต่วัยหลังปีพ.ศ.2369 จนทำให้เกิดกรณีพิพาทระหว่างพ่อค้าไม้ที่เป็นคนในบังคับอังกฤษกับเจ้าหลวงเชียงใหม่อยู่เนืองๆ เนื่องจากเจ้าหลวงเชียงใหม่ที่มีอำนาจในการออกใบอนุญาตทำป่าไม้ ได้มีการออกใบอนุญาตซ้ำซ้อน ทำให้สยามต้องทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ.2416 ขึ้น เป็นสนธิสัญญาที่ดูแลการทำหนังสือสัญญาการทำป่าไม้ให้รัดกุมไม่ให้ซ้ำซ้อนกันและดูแลให้ปฏิบัติตามสัญญา ซึ่งรัฐบาลสยามก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ตามสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับแรกได้ ทำให้เกิดสนธิสัญญาเชียงใหม่ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2426 ขึ้น โดยได้ขยายอำนาจศาลไทยให้กว้างขึ้นอีก และยินยอมให้รัฐบาลอังกฤษจัดตั้งกงสุลประจำเมืองเชียงใหม่²⁵ การทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ทั้งสองฉบับแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างสยามกับอังกฤษในพื้นที่ล้านนา และอิทธิพลของตะวันตกที่เข้ามากดดันมากขึ้น ทำให้รัฐบาลสยามต้องเร่งดำเนินการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในล้านนา

การค้าไม้สักในหัวเมืองล้านนาค่อยๆ เติบโตขึ้นอย่างมาก จนในปีพ.ศ.2427 บริษัทบริติชบอร์เนียว ได้แต่งตั้งชาวอเมริกันและชาวอังกฤษ คือ หมอมาร์เรียน เอ. ชีค (Marion Alphonso Cheek) และ มร.หลุยส์ ที เลียวโนเวนส์ (Louis Thomas Leonowens) เป็นตัวแทนอย่างเป็นทางการของบริษัทที่ประจำอยู่ที่เชียงใหม่และระแหง (ตากในปัจจุบัน) เพื่อทำการค้าไม้ในเขตหัวเมืองล้านนา และในที่สุดบริษัทสัญชาติอังกฤษเหล่านี้ก็ได้ผูกขาดธุรกิจการทำไม้สักในล้านนาได้เกือบสมบูรณ์ ทำให้คนพม่าหรือไทใหญ่ หรือแม้แต่คนจีน ต้องกลายเป็นเพียงผู้รับเหมาช่วงของบริษัทเหล่านี้²⁶ ซึ่งเจ้าอุบลวรรณก็ได้ทำธุรกิจค้าไม้กับบริษัทของชาวอังกฤษที่ได้เข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ในล้านนาด้วย ทำให้เจ้าอุบลวรรณและเหล่าบุตรหลานมีความมั่งคั่งเป็นอย่างมากจากการทำธุรกิจค้าไม้

²⁴ วรากรณ์ เรืองศรี, “อุบลวัฒนา : ผู้หญิงในประวัติศาสตร์เปลี่ยนผ่านของยุคสมัย,” *วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์*, 10, 2 (2566), 15.

²⁵ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2558), 419.

²⁶ กิตติชัย วัฒนานิก, *นายห้างป่าไม้ สืบสวนชีวิตอดีตล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (เชียงใหม่: สันติภาพแพ็คพรีนท์, 2558), 28-29.

สิ้นปีมีเงินค่าต่อไม้จากห้างบอเนียวและห้างบอมเบเบอร์มาสำหรับแจกจ่ายเจ้านาย ญาติพี่น้อง สายพระเจ้ากาวิโลรส (เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ 6) ได้รับส่วนแบ่ง มากกว่าสายอื่น พระเจ้ากาวิโลรสมีพระธิดา 2 องค์ คือ แม่เจ้าทิพเกษร (พระมารดา พระราชชายาเจ้าดารารัศมี) แลเจ้าหญิงอุบลวรรณ พระธิดาองค์ที่ 2 นี้ เป็นผู้ขอพระเจ้ากาวิโลรสซื้อป่าไม้ภาคเหนือบางจังหวัด ตั้งแต่เชียงรายไปจดแดนพม่าแลจังหวัดแม่ฮ่องสอนทั้งหมดมาเป็นของท่านและให้บริษัทฝรั่งเข้าไปทำ เพราะฉะนั้น ณ เชียงใหม่ สายพระเจ้ากาวิโลรสจึงได้รับค่าต่อไม้มากกว่าสายอื่น เงินค่าต่อไม้นั้นรับฟังผู้ใหญ่แล้วว่า เมื่อตัดไว้เป็นจำนวนก็ดันกันบต่อไม้ที่ตัดลงเป็นตอๆ ไป แล้วคิดเป็นเงินจ่ายให้พวกเจ้านาย ข้าพเจ้าจำได้ว่าเจ้ายายของข้าพเจ้าเป็นธิดาของเจ้าหญิงอุบลวรรณมารับเงินค่าต่อไม้ เอากะบุงขนาดกลางอย่างใช้หาบข้าวมาโกยเงินจากบนโต๊ะที่นับไว้เป็นกองๆ ลงกะบุงเต็มสองกะบุง เอากะตังปิดปากกะบุงให้คนใช้ผู้ชายหาบไป เงินเหรียญสมัยโบราณหนักจนไม้คานที่หาบอ่อนยวบๆ เวลาเดิน ท่านก็เดินตามหาบไป”²⁷

การแสดงบทบาททางด้านการทูตและการค้าขายกับชาวต่างชาติของเจ้าอุบลวรรณ ได้สะท้อนถึงความเป็นผู้กระทำการ (agency) ของเจ้าอุบลวรรณในการปฏิสัมพันธ์กับชาวต่างชาติ โดยมีการหยิบใช้ภาพลักษณ์ความเป็นผู้หญิงสมัยใหม่หัวก้าวหน้า กอปรกับคุณสมบัติส่วนตัวในด้านการทูต การเจรจา ความรู้ทางภาษา ความสามารถในทางธุรกิจ และความมีน้ำใจ มาต้อนรับขับสู้กับชาวต่างชาติจากประเทศเจ้าอาณานิคมที่เข้ามาয়ดินแดนล้านนา ทำให้เป็นที่ยอมรับของชาวตะวันตก โดยเจ้าอุบลวรรณได้แสดงออกถึงมุมมองความคิดที่ก้าวหน้าอันสอดคล้องกับแนวคิดของชาวตะวันตกผ่านการพูดคุยเรื่องราวต่างๆ กับชาวต่างชาติ อีกทั้งยังแสดงกริยามารยาทตามธรรมเนียมที่ชาวตะวันตกยอมรับ อันเป็นอีกมิติหนึ่งของเจ้าอุบลวรรณที่ตรงกันข้ามกับมิติของการเป็นร่างทรงที่ถูกมองว่างมขยและล้าหลัง ซึ่งการที่เจ้าอุบลวรรณได้มีการเชิญให้คณะเดินทางชาวตะวันตกมารับประทานอาหารร่วมกันในคุ้ม โดยเป็นการรับประทานอาหารแบบยุโรป และเจ้าอุบลวรรณก็ได้แสดงมารยาทบนโต๊ะอาหารแบบชาวตะวันตกนั้น อาจถือได้ว่าเป็นบทสนทนาที่ซ่อนเร้น (hidden transcripts) ที่เจ้า

²⁷ กรมศิลปากร, *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าวงศ์จันทร์ ศษเสนี*, (กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., 2540), 20.

อุปถัมภ์จะโต้ตอบกับมุมมองของชาวตะวันตกที่มีมุมมองเธอว่าเป็นผู้หญิงล้าหลังจากสถานะการเป็นร่างทรง นอกจากนี้ บทบาททางการทูตของเจ้าอุปถัมภ์ยังเป็นการสร้างเครือข่ายกับชาวต่างชาติที่ชนชั้นนำสยามไม่ได้ให้ความไว้วางใจมากนัก โดยอาจมองว่าเป็นอีก การเคลื่อนไหวหนึ่งของเจ้าอุปถัมภ์ที่พยายามจะตอบโต้การเข้ามามีอิทธิพลของสยามใน ล้านนา เนื่องจากสยามมองว่าทั้งชาวต่างชาติที่เป็นคนในบังคับของอังกฤษและเจ้าอุปถัมภ์ อยู่ในฐานะที่เป็นอุปสรรคต่ออำนาจของสยามในเชียงใหม่ทั้งคู่ ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่าง บุคคลทั้งสองฝ่ายจึงถูกมองว่ามีนัยยะทางการเมืองสำหรับชนชั้นนำสยาม

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีบทบาททางการเมืองของเจ้าอุปถัมภ์

เจ้าอุปถัมภ์เป็นเจ้านายล้านนาที่มีบทบาททางการเมืองในการเคลื่อนไหวให้ ยกเลิกการเก็บภาษี ผ่านการเป็นร่างทรง และมีบทบาททางด้านการทูต-การค้าขายกับ ชาวต่างชาติ โดยภายใต้บริบทสังคมล้านนา ช่วงปีพ.ศ.2385-2429 มีปัจจัยที่ส่งผลต่อการมี บทบาททางการเมืองของเจ้าอุปถัมภ์ อันได้แก่ บริบทสังคมล้านนา สถานการณ์ทาง การเมืองเฉพาะหน้า และสถานภาพทางสังคมของเจ้าอุปถัมภ์ ซึ่งทำให้เจ้าอุปถัมภ์เป็น เจ้านายล้านนาที่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์การเมืองท้องถิ่น

บริบทสังคมล้านนา

บริบทสังคมล้านนาในช่วงปีพ.ศ.2385-2429 มีแบบแผนทางสังคมที่วางอยู่บนพื้นฐาน ของมิติคู่ขนานระหว่างมาตานิธิปไตยกับปิตาธิปไตย ซึ่งได้ส่งอิทธิพลต่อรูปแบบความสัมพันธ์ ระหว่างชายหญิงที่แสดงออกในเชิงการยอมรับบทบาทและสถานภาพซึ่งกันและกัน ทำให้ชาย หญิงสามารถแสดงบทบาทร่วมกันได้อย่างสมดุลและกลมกลืน²⁸ แต่ในภาพรวมบริบทสังคม ล้านนายังคงอยู่ภายใต้ระบบที่ให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้ชาย ยกตัวอย่างเช่น ตำแหน่งทาง การเมืองอย่างตำแหน่งเจ้าชั้นทั้ง 5 ที่เป็นตำแหน่งทางการได้ถูกสงวนไว้ให้กับผู้ชายเท่านั้น อย่างไรก็ตาม บทบาทของผู้หญิงล้านนาไม่ได้ถูกจำกัดไปอย่างสิ้นเชิง โดยสังคมล้านนามีลักษณะ เด่นด้านการสืบทอดมรดกผ่านทางแม่ ซึ่งก็พบได้ทั่วไปในหลายสังคมแถบเอเชียอาคเนย์ ทำให้ ผู้หญิงต้องทำหน้าที่หลักในการดูแลการกินอยู่และความอยู่รอดของครอบครัว กล่าวคือ ดูแลทุก

²⁸ ภักดีกุล รัตนา, “การขัดเกลาทางสังคมต่อคุณลักษณะของผู้หญิงในบริบทของล้านนา,” *วารสาร ทางวิชาการคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 48, 1 (2565): 69.

อย่างรวมทั้งเป็นเจ้าของทรัพย์สินที่มีอยู่ในบ้านเรือนด้วย ผู้หญิงล้านนามากจึงเป็นผู้มีความรู้และความทรงจำเกี่ยวกับชุมชน ซึ่งผู้หญิงล้านนามักมีเรื่องเล่าและสืบสานภูมิปัญญาสู่ลูกหลาน รวมไปถึงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีด้วย เช่น การแต่งงาน ตามประเพณีล้านนาแล้วฝ่ายชายจะต้องย้ายไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง เพราะการที่ฝ่ายหญิงย้ายเข้าบ้านฝ่ายชายจะก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันของผีปู่ย่าสองสายตระกูล หรือมากกว่าสองสายตระกูล ซึ่งความต่างกันของสายผีปู่ย่าอาจนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างสายผีได้²⁹ ดังนั้น เจ้าอุบลวรรณผู้เป็นบุตรธิดาของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่องค์ที่ 6 เมื่อแต่งงานจึงไม่ใช่ฝ่ายที่แต่งงาน ทำให้เจ้าอุบลวรรณยังคงเป็นครอบครัวเดียวกับเจ้านายชนชั้นปกครอง นับถือผีบรรพบุรุษสายเดียวกับผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่ และยังมีหน้าที่เป็นร่างทรงประจำตระกูลอีกด้วย

การนับถือ “ผีปู่ย่า” ของคนในสังคมล้านนาเป็นการนับถือวิญญาณบรรพบุรุษที่สืบเชื้อสายตกทอดกันมาทางฝ่ายมารดา ซึ่งคอยปกป้องคุ้มครองสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติสายตระกูลฝ่ายแม่เดียวกัน โดยการนับถือผีเดียวกันเป็นส่วนสำคัญในการเชื่อมร้อยและยึดโยงคนในสายตระกูลเข้าไว้ด้วยกันเพื่อให้เกิดความแน่นแฟ้นเป็นปึกแผ่น เป็นแบบแผนของการจัดที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงานแบบ “มาตาลาย” (Matrilinal) กล่าวคือ กลุ่มครัวเรือนที่เกี่ยวข้องกันและสืบเชื้อสายร่วมกันทางแม่มีอยู่อาศัยในละแวกเดียวกันของหมู่บ้าน อันเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่พบได้โดยทั่วไปในสังคมชานาภาคเหนือ ทำให้ผู้หญิงเป็นแกนกลางของระบบครอบครัวและเครือญาติ มีบทบาทในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ กิจกรรมพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนกิจกรรมอื่นๆ ของครัวเรือน³⁰ ผู้หญิงในสังคมล้านนาจึงมีสถานภาพทางสังคมทัดเทียมกับผู้ชาย ไม่ได้รับบทบาททางเศรษฐกิจ อีกทั้งยังมีบทบาทในการจัดสรรความสัมพันธ์และบริหารจัดการภายในครอบครัวด้วย โดยจะเห็นได้ว่าเจ้าอุบลวรรณเป็นชนชั้นนำสตรีที่ไม่ได้มีตำแหน่งในทางการเมืองอย่างเป็นทางการ แต่ก็เป็นที่ยอมรับของเจ้านายคนอื่นๆ และคนใน

²⁹ สุระ อินตามูล, “พิธีกรรมทรงผีเจ้านาย : พื้นที่เปิดทางเพศภาวะในสังคมล้านนา,” รายงานงานวิจัย, ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2555, 12-16 ใน ฐานข้อมูลงานวิจัย คมส., http://sac-research.sac.or.th/research-item-search.php?ob_id=79 (เข้าถึงเมื่อ 2 กันยายน 2567).

³⁰ ไพบูลย์ เฮงสุวรรณ, “สุรากลั่นเหนือตอนบน: การควบคุมของท้องถิ่นในมุมมองสตรีนิยม,” ใน *ก๊าดแม่อยู่ : ชุมชนล้านนากับการจัดการสุรา, บรรณาธิการ พุฒิพงศ์ นวกิจบำรุง* (กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559), 15.

สังคมล้านนารวมไปถึงชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาปฏิสัมพันธ์ โดยเจ้าอุปบลวรรณาไม่ได้ถูกจำกัดบทบาทในการแสดงออกทางการเมือง อีกทั้งยังมีบทบาทอย่างมากในทางเศรษฐกิจ

ความเชื่อเรื่องผีในด้านการนับถือผีบรรพบุรุษ ทำให้บทบาทการเป็น “ม้าขี่” หรือ “ร่างทรง” ถือเป็นบทบาทพิเศษ (privileged roles) ทางสังคมวัฒนธรรมของผู้หญิงล้านนา ซึ่งเกิดจากรูปแบบความเชื่อทางสังคมโดยเฉพาะเรื่องผีบรรพบุรุษที่ผสมผสานกับแนวคิดทางศาสนาพุทธ อันเป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของสังคมล้านนา ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทพิเศษในการดำเนินกิจกรรมทางสังคมในฐานะการเป็นม้าขี่ที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ของสังคมล้านนา³¹ โดยลักษณะความเชื่อความศรัทธาในเรื่องผีที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อชาวล้านนา ส่งผลให้เจ้าอุปบลวรรณาที่ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อเรื่องผีและการนับถือผีบรรพบุรุษในสังคมล้านนาเลือกใช้บทบาทการเป็นร่างทรงที่เป็นบทบาทพิเศษในการดำเนินกิจกรรมทางสังคมของผู้หญิงล้านนาเพื่อตอบโต้นโยบายของรัฐบาลสยามที่ได้สร้างความเดือดร้อนแก่บรรดาชาวล้านนา โดยการอ้างคำกล่าวของผีบรรพบุรุษที่ประทับทรงของเจ้าอุปบลวรรณาว่าให้มีการยกเลิกภาษี เป็นเหตุการณ์ที่สะท้อนให้เห็นว่าสังคมล้านนาในเวลานั้นที่มีการเคลื่อนไหวด้วยการใช้อำนาจของผีมาเป็นเครื่องมือในการต่อรอง อีกทั้งยังมีการนับถือและปฏิบัติในเรื่องผีบรรพบุรุษอย่างกว้างขวางทั้งในคนระดับสามัญชนไปจนถึงคนชั้นนาระดับสูง ดังนั้น บริบทสังคมล้านนาที่ถือค่านิยมและมีวัฒนธรรมการนับถือผีบรรพบุรุษ จึงเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีบทบาททางการเมืองของเจ้าอุปบลวรรณา เนื่องจากทำให้เกิดการยอมรับบทบาทของผู้หญิงในฐานะร่างทรงซึ่งเป็นบทบาทพิเศษทางสังคมวัฒนธรรมของล้านนา

สถานการณ์ทางการเมืองเฉพาะหน้า

พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงษ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ 6 มีทายาทเป็นบุตรธิดา 2 พระองค์ คือ เจ้าเทพไกรสร และเจ้าอุปบลวรรณา โดยการที่พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงษ์ไม่ได้มีทายาทเป็นผู้ชาย ส่งผลให้บทบาทของเจ้าเทพไกรสรและเจ้าอุปบลวรรณาในทางการเมืองจำเป็นต้องมีมาก แม้เจ้าเทพไกรสรผู้เป็นบุตรธิดาองค์โตของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงษ์จะไม่ได้ปกครองล้านนาโดยตรงแต่ก็มีบทบาทในการใช้อำนาจร่วมกับเจ้าหลวง กอปรกับการที่เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 7 หรือพระเจ้าอินทวิชยานนท์มีนิสัยเป็นผู้มีจิตใจเมตตากรุณา แต่อ่อนแอ ต่าง

³¹ สุระ อินตามูล, “พิธีกรรมทรงผีเจ้านาย : พื้นที่เปิดทางเพศภาวะในสังคมล้านนา,” รายงานงานวิจัย, ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2555, 16 ใน ฐานข้อมูลงานวิจัย ศมส., http://sac-research.sac.or.th/research-item-search.php?ob_id=79 (เข้าถึงเมื่อ 2 กันยายน 2567).

จากเจ้าหลวงองค์ก่อนที่มีความเข้มแข็งเด็ดขาด ทำให้กิจการบริหารบ้านเมืองตกอยู่กับเจ้าอุปราชบุญทวงษ์ และเจ้าเทพไกรสรหรือชายาพระเจ้าอินทวิชยานนท์³² ซึ่งการที่เจ้าหลวงถูกให้ความเห็นว่าไร้ความสามารถในการคิดและตัดสินใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่สำคัญทางการเมืองของล้านนา เมื่อสยามได้ขยายอำนาจเข้ามาเพื่อปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางการเมืองการปกครองและเตรียมการที่จะปฏิรูปการปกครองในล้านนา ซึ่งจะลดอำนาจและบทบาทของเจ้านายล้านนาลง ถือเป็นสถานการณ์ทางการเมืองเฉพาะหน้าของชนชั้นปกครองในล้านนา จึงทำให้เจ้าเทพไกรสรจำเป็นต้องมีบทบาททางการเมืองการปกครองและเจ้าอุปสรรณาก็สามารถใช้อำนาจผ่านทางพี่สาวได้ ดังนั้น ปัจจัยด้านสถานการณ์ทางการเมืองเฉพาะหน้าจึงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการมีบทบาททางการเมืองของเจ้าอุปสรรณ

สถานภาพทางสังคมของเจ้าอุปสรรณ

เจ้าอุปสรรณเป็นเจ้านายล้านนาจึงมีตำแหน่งหนึ่งในทางสังคม มีฐานะเป็นผู้หญิงชนชั้นสูง เป็นธิดาของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ 6 และเป็นน้องสาวของพระชายาเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ 7 ทำให้เจ้าอุปสรรณามีสถานภาพและชนชั้นที่แตกต่างไปจากหญิงสามัญชนทั่วไปในล้านนา โดยเจ้าอุปสรรณามีสถานภาพทางสังคมที่เป็นทั้งชนชั้นนำทางสังคมและชนชั้นนำทางเศรษฐกิจ

สถานภาพทางสังคมของเจ้าอุปสรรณในฐานะที่เป็นชนชั้นนำทางสังคม คือปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีบทบาททางการเมืองของเจ้าอุปสรรณ ทำให้เจ้าอุปสรรณได้แสดงบทบาททางการเมืองเพื่อปกป้องสถานะความเป็นเจ้านายล้านนา และอำนาจของเจ้านายท้องถิ่นไม่ให้ถูกลดทอนลงไปจากการพยายามเข้ามารวมศูนย์อำนาจของสยาม โดยเจ้าอุปสรรณในฐานะเป็นน้องสาวของพระชายาเทพไกรสรได้ใช้อำนาจผ่านทางพี่สาว และก่อนหน้านี้ได้ใช้อำนาจผ่านทางพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เนื่องจากเจ้าอุปสรรณไม่มีอำนาจอย่างเป็นทางการ เพราะกำหนดพื้นที่อำนาจอย่างเป็นทางการให้เป็นพื้นที่ของบุรุษ ซึ่งรองรับด้วยตำแหน่งทางการเมืองระดับสูงประจำเมืองห้าตำแหน่ง อันประกอบไปด้วย เจ้าหลวง เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตร และเจ้าบุรีรัตน์ แม้ว่าเจ้าอุปสรรณจะไม่มียศตำแหน่งในระบบการเมือง แต่กลับมีอำนาจโดยอาศัยความเป็นญาติผู้ใกล้ชิด และใช้ความเชื่อเป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหวทางการเมืองโดยการเป็น “ม้าขี่” หรือคนทรงของตระกูล เจ้าอุปสรรณได้อ้างถึงความไม่พอใจของผีบรรพ

³² สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2558), 352.

บุรุษในการผูกขาดการค้าสินค้าของชาวจีน และการเรียกเก็บภาษีศุลกากรของรัฐบาลสยามที่นอกจากจะสร้างผลกระทบให้กับธุรกิจของเจ้าอุปบลวรรณาแล้ว ยังเป็นการพยายามลดบทบาทของเจ้านายล้านนาโดยการส่งข้าหลวงมาประจำยังเมืองเชียงใหม่อีกด้วย ภายใต้บริบทที่ล้านนาอยู่ในช่วงของการเข้ามารวมศูนย์อำนาจของสยามนี้ ทำให้บทบาททางการเมืองของเจ้าอุปบลวรรณาเสมือนเป็นการต่อต้านอำนาจของรัฐบาลสยามที่กำลังจะเข้ามาเบียดเบียนล้านนา และยังเป็น การต่อต้านการรวมศูนย์อำนาจทางเศรษฐกิจผ่านการเก็บภาษีของชนชั้นนำสยามอีกด้วย

สถานภาพทางสังคมของเจ้าอุปบลวรรณาในฐานะที่เป็นชนชั้นนำทางเศรษฐกิจ คือ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีบทบาททางการเมืองของเจ้าอุปบลวรรณา ทำให้เจ้าอุปบลวรรณาได้แสดงบทบาททางการเมืองเพื่อปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตน เนื่องจากเจ้าอุปบลวรรณาอยู่ในฐานะชนชั้นนำ ทำให้เจ้าอุปบลวรรณามีความสามารถที่ครอบครองทรัพยากรส่วนมากของรัฐ (แบบจารีต) ได้ และมีโอกาสแสวงหาอำนาจในทางเศรษฐกิจมากกว่าสามัญชนทั่วไป ในขณะที่หญิงสามัญชนชาวล้านนามีส่วนร่วมในทางเศรษฐกิจแค่การค้าขายในระดับชุมชน แต่เจ้าอุปบลวรรณาได้มีโอกาสทำธุรกิจการค้าที่หลากหลายกับทั้งพ่อค้าชาวพื้นเมืองและพ่อค้าชาวต่างชาติ ส่งผลให้เจ้าอุปบลวรรณาเป็นเจ้านายล้านนาที่มีชื่อเสียงในเรื่องของความมั่งคั่งร่ำรวย อีกทั้งยังมีข้าทาสในครอบครองจำนวนมาก โดยมีมากเป็นอันดับสามรองจากเจ้าหลวงและเจ้าอุปราช โดยเจ้าหลวงเชียงใหม่ (พระเจ้าอินทวิชยานนท์) มีข้าทาส 1,500 คน เจ้าอุปราชมี 1,000 คน เจ้าอุปบลวรรณา 800 คน สำหรับเจ้านายคนอื่นมีข้าประมาณ 70-100 คน³³ โดยการมีข้าทาสจำนวนมาก หมายถึงการมีหลักทรัพย์หรือทรัพย์สินมาก เนื่องจากข้าทาสเป็นแรงงานสำหรับให้ใช้ในการประกอบธุรกิจต่างๆ ซึ่งในสมัยนั้นยังจำเป็นต้องพึ่งพาแรงงานมนุษย์เมื่อมีการบุกเบิกเข้ามาของสยามและประเทศเจ้าอาณานิคมอย่างอังกฤษ ทำให้เจ้าอุปบลวรรณาได้เลือกแสดงบทบาทในมิติที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงต่อสยามและอังกฤษ โดยเจ้าอุปบลวรรณาได้ต่อต้านสยามให้ยกเลิกการเก็บภาษีผ่านการเป็นร่างทรง ในทางกลับกันเจ้าอุปบลวรรณาได้ปฏิสัมพันธ์กับชาวต่างชาติที่มาจากประเทศอาณานิคมด้วยทักษะทางการทูต และแสดงภาพลักษณ์ความเป็นผู้หญิงสมัยใหม่ที่มีมุมมองแนวคิดก้าวหน้า อีกทั้งยังทำการค้าขายในธุรกิจค้าไม้กับชาวต่างชาติจากประเทศเจ้าอาณานิคมอีกด้วย

³³ สรัสวดี อ๋องสกุล, “บทบาทของขัตติยานารี ในประวัติศาสตร์ล้านนา,” *วารสารประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 44, (สิงหาคม 2562 - กรกฎาคม 2563): 28.

ดังนั้น สถานภาพทางสังคมของเจ้าอุปบลวรรณา จึงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการมีบทบาททางการเมืองของเจ้าอุปบลวรรณา จากการเข้ามาของลัทธิอาณานิคมนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองและการปกครองในล้านนา และได้ส่งผลกระทบต่อความเป็นชนชั้นนำทางสังคมและชนชั้นนำทางเศรษฐกิจของเจ้าอุปบลวรรณา ทำให้เจ้าอุปบลวรรณาต้องลุกขึ้นมาเคลื่อนไหวโดยใช้พิธีกรรมความเชื่อเป็นพลังทางสังคมในการตอบโต้กับการเข้ามาของอาณานิคมสยาม รวมไปถึงการใช้ทักษะทางการเมืองและการค้าในการปฏิสัมพันธ์กับชาวตะวันตก เพื่อที่จะรักษาอำนาจทางการเมืองและอำนาจทางเศรษฐกิจของตนรวมไปถึงบรรดาเจ้านายในล้านนา

บทสรุป

บทบาทของเจ้าอุปบลวรรณาในทางการเมืองภายใต้บริบทของสังคมล้านนา ช่วงปีพ.ศ. 2385-2429 ได้แก่ บทบาทในการเคลื่อนไหวให้ยกเลิกการเก็บภาษีผ่านการเป็นร่างทรง และบทบาททางด้านการทูตการค้าขายกับชาวต่างชาติ โดยในการเคลื่อนไหวต่อต้านการเก็บภาษีสุรานั้น เจ้าอุปบลวรรณาได้ทำการพูดให้มีการยกเลิกการเก็บภาษีในฐานะร่างทรง อันเป็นวิธีการที่ใช้ความเชื่อเรื่องผีอันเป็นพื้นฐานความเชื่อของคนในสังคมล้านนามาเป็นเครื่องมือเพื่อต่อต้านอำนาจของสยาม ซึ่งพยายามที่จะเข้ามาแปรความสัมพันธ์แบบประเทศราชให้กลายเป็นการผนวกรัฐที่เล็กกว่าเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสยามที่กำลังปรับตัวสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ในช่วงที่มีการแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาของอาณานิคมตะวันตก ดังนั้น การเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการเก็บภาษีของเจ้าอุปบลวรรณาจึงเสมือนเป็นสิ่งที่พยายามจะเข้าไปขัดขวางการรวมศูนย์อำนาจของชนชั้นนำสยาม ส่วนบทบาททางด้านการทูตการค้าขายกับชาวต่างชาติ เจ้าอุปบลวรรณาได้ทำการค้าขายกับพ่อค้าชาวต่างชาติมาก่อนที่จะมีการเข้ามาของอาณานิคมตะวันตก และเมื่อมีการมาถึงของอาณานิคมตะวันตก เจ้าอุปบลวรรณาก็ได้มองเห็นโอกาสที่จะทำการค้าขายกับชาวตะวันตกที่มีมากขึ้น โดยเฉพาะธุรกิจค้าไม้ ซึ่งได้สร้างความมั่งคั่งให้กับเจ้าอุปบลวรรณาเป็นอย่างมาก นอกจากนี้เจ้าอุปบลวรรณายังได้แสดงให้เห็นถึงภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่ทันสมัยผ่านการปฏิสัมพันธ์กับชาวตะวันตกด้วยทักษะทางการเมืองการทูตทั้งการพูดคุยแลกเปลี่ยน และการให้ความช่วยเหลืออำนวยความสะดวก ซึ่งเป็นอีกมิติหนึ่งของเจ้าอุปบลวรรณาที่แตกต่างไปจากการเป็นร่างทรง อีกทั้งยังเป็นการสร้างเครือข่ายกับชาวต่างชาติที่ชนชั้นนำสยามไม่ได้ให้ความไว้วางใจมากนัก เนื่องจากสยามมองว่าทั้งชาวต่างชาติที่เป็นคนในบังคับของอังกฤษและเจ้าอุปบลวรรณา

อยู่ในฐานะที่เป็นอุปสรรคต่ออำนาจของสยามในเชียงใหม่ทั้งคู่ ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลทั้งสองฝ่ายจึงถูกมองว่ามียุทธศาสตร์ทางการเมืองสำหรับชนชั้นนำสยาม

ใน *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance* (1985) James C. Scott ได้ศึกษาวิธีการอันแยบยลที่ชาวนาใช้เพื่อต่อต้านการครอบงำในชีวิตประจำวันของพวกเขา และชี้ให้เห็นว่าการต่อต้านไม่จำเป็นต้องเป็นการปฏิวัติครั้งใหญ่เสมอไป แต่มักซ่อนอยู่ในชีวิตประจำวัน เช่น การทำงานแบบเฉื่อยชา หรือการแสดงออกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็น “อาวุธของผู้อ่อนแอ” (Weapon of the Weak) ในการต่อสู้กับอำนาจที่เข้ามามากขึ้น นอกจากนี้ การต่อต้านยังไม่ได้จำกัดอยู่แค่การกระทำ แต่รวมไปถึงวิธีการที่ผู้ถูกกดขี่แสดงออกซึ่งอาจแตกต่างจากสิ่งที่แสดงออกต่อหน้าผู้มีอำนาจ โดย Scott ได้สำรวจวิธีการที่กลุ่มผู้ด้อยอำนาจวิพากษ์วิจารณ์อำนาจอยู่เบื้องหลังใน *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts* (1990) ซึ่งกลุ่มผู้ด้อยอำนาจใช้ “บทสนทนาที่ซ่อนเร้น” (hidden transcripts) วิพากษ์วิจารณ์และท้าทายการแสดงออกต่อสาธารณะของกลุ่มผู้มีอำนาจเหนือกว่า มักเป็นไปในลักษณะที่ซ่อนเร้นหรือเข้ารหัสเพื่อหลีกเลี่ยงการตรวจจับและการเผชิญหน้ากับผู้มีอำนาจ โดยบทสนทนาที่ซ่อนเร้นสามารถมีได้หลายรูปแบบ ตั้งแต่เรื่องเล่าพื้นบ้าน มุกตลก ไปจนถึงพิธีกรรมทางศาสนาและสมาคมลับ ซึ่งในบริบทที่ล้านนามีการรุกคืบเข้ามาของอำนาจจากสยาม ทำให้เจ้าอุปบลวรรณาได้มีการหยิบใช้สถานะการเป็นร่างทรงของตนมาเป็นเครื่องมือ หรือ “อาวุธของผู้อ่อนแอ” (Weapon of the Weak) เพื่อแสดงออกถึงการต่อต้านอำนาจจากสยามที่พยายามจะเข้ามาครอบงำสังคมล้านนาผ่านการประกอบพิธีกรรมเข้าทรง อันเป็นตัวแทนของความเชื่อเรื่องผีในสังคมล้านนา โดยการอ้างถึงความต้องการของผีว่าต้องการให้ยกเลิกการเก็บภาษีสุราเป็น “บทสนทนาที่ซ่อนเร้น” (hidden transcripts) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการต่อต้านระบอบอำนาจของผู้ถูกกดขี่ที่ไม่ได้แสดงออกโดยตรงไปตรงมา หากแต่เป็นการใช้กลอุบายเชิงลัทธิพิธีเพื่อวิพากษ์อำนาจของสยามที่พยายามเข้ามาครอบงำล้านนา โดยที่ไม่ต้องเผชิญหน้ากับผู้มีอำนาจหรือชนชั้นนำสยามโดยตรง

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีบทบาททางการเมืองของเจ้าอุปบลวรรณาในสังคมล้านนา ช่วงปี พ.ศ.2385-2429 ได้แก่ บริบทสังคมล้านนา สถานการณ์ทางการเมืองเฉพาะหน้า และสถานภาพทางสังคมของเจ้าอุปบลวรรณา โดยบริบทสังคมล้านนาที่ถือค่านิยมและมีวัฒนธรรมการนับถือผีบรรพบุรุษ ทำให้เกิดการยอมรับบทบาทของผู้หญิงในฐานะร่างทรง ซึ่งสถานะการเป็นร่างทรงประจำตระกูลของเจ้าอุปบลวรรณาได้ทำให้เจ้าอุปบลวรรณาสามารถเข้ามามีบทบาททางการเมืองโดยการเคลื่อนไหวให้ยกเลิกการเก็บภาษีผ่านการเป็นร่างทรง ซึ่งเป็นบทบาทพิเศษ

ทางสังคมวัฒนธรรมอันเกิดจากการนับถือผีบรรพบุรุษที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อชาวล้านนา กอปรกับปัจจัยด้านสถานการณ์ทางการเมืองเฉพาะหน้าและโอกาสที่ส่งผลให้เจ้าอุปบลวรรณา มีบทบาททางการเมือง เนื่องจากพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ไม่มีบุตรชาย อีกทั้งเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวง ณ เวลานั้นถูกมองว่าอ่อนแอไร้ความสามารถ จึงทำให้เจ้าเทพไกรสรต้องเข้ามา มีบทบาทเป็นผู้ปกครองร่วมโดยใช้อำนาจร่วมกับเจ้าหลวง และเจ้าอุปบลวรรณาผู้เป็นน้องสาวของ เจ้าเทพไกรสรก็ได้ใช้อำนาจผ่านทางพี่สาว ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ ภักดีกุล รัตนา เรื่อง *การขัดเกลาทางสังคมต่อคุณลักษณะของผู้หญิงในบริบทของล้านนา* ตามที่ภักดีกุลได้วิเคราะห์ ว่า ผู้หญิงล้านนาหาได้รับบทบาททางการเมือง โดยโลกทัศน์และเจตคติทางการเมืองต่อการ จัดรูปแบบการปกครองของล้านนาทำให้ผู้หญิงได้มีส่วนร่วมทางการเมืองในฐานะตัวแทน การปกครองหรือผู้ปกครองร่วม ถึงแม้ว่าเจ้าอุปบลวรรณาจะไม่ได้อยู่ในฐานะผู้ปกครองร่วม เช่นเดียวกับเจ้าเทพไกรสร แต่ก็สามารถใช้อำนาจทางการเมืองผ่านทางเจ้าเทพไกรสรได้ ส่วน ปัจจัยด้านสถานภาพทางสังคมของเจ้าอุปบลวรรณา ในฐานะชนชั้นนำทางสังคมและชนชั้นนำ ทางเศรษฐกิจนั้น เมื่อสถานภาพทางสังคมของเจ้าอุปบลวรรณาได้รับผลกระทบจากการเข้ามา ของสยาม จึงเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เจ้าอุปบลวรรณาได้ออกมาแสดงความเคลื่อนไหวในทาง การเมือง เพื่อรักษาอำนาจทางสังคมการเมืองและอำนาจทางเศรษฐกิจของตนเอาไว้

รายการอ้างอิง

กรมศิลปากร. *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าวงศ์จันทร์ ศขเสนี*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., 2540.

กิตติชัย วัฒนานิกร. *นายห้างป่าไม้ สีสันชีวิตอดีตล้านนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: สันติภาพ แพ็คพรีนซ์, 2558.

มนรจุ สุสา และปิยะนาถ อังควาณิชกุล. “อิทธิพลของกลุ่มเครือญาติแบบมาตุพงศ์ที่มีผลต่อ บทบาทและสถานภาพของสตรีล้านนาด้านการเมือง การปกครองในสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1839-2121),” ใน *การประชุมวิชาการระดับชาติ SMARTS ครั้งที่ 11*. 400-412. <https://ir.swu.ac.th/jspui/handle/123456789/28508> (เข้าถึงเมื่อ 2 กันยายน 2567).

- ชัยวัฒน์ ปะสุนะ. “มะละแหม่ง: เมืองทำการค้าและศูนย์กลางการปกครองอาณานิคมของ
อังกฤษในพม่า ระหว่าง ค.ศ. 1826-1852,” *วารสารวิชาการโรงเรียนนายเรือด้าน
สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศึกษาศาสตร์*. 9, 1 (2565): 39-54.
- เนื่ออ่อน ขว้ทองเขียว. “รัฐสยามและล้านนา พ.ศ. 2417–2476,” *วารสารศรีนครินทรวิโรฒ
วิจัยและพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*. 6, 11 (2557): 63-77.
- บ๊อค, คาร์ล. *ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง*. แปลโดย เสฐียร พันธรั้งสี และอัมพร ทีชะระ.
พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มติชน, 2543.
- พันธวัช นาคสุข. “เมื่อล้านนาต่อต้านอำนาจการปกครองของสยาม โดยใช้ “ผี” เป็นเครื่องมือ.”
https://www.silpa-mag.com/history/article_36138 (เข้าถึงเมื่อ 18 สิงหาคม
2567).
- เพ็ญสุภา สุขคตะ. “‘เจ้าอุบลวรรณ’ Working Woman แห่งล้านนา เมื่อคิดจะรัก ต้องกล้าหัก
ด่านฐานันดร,” https://www.matichonweekly.com/culture/article_16910
(เข้าถึงเมื่อ 27 กรกฎาคม 2567).
- ไพบุลย์ เสงสุวรรณ. “สุรภาพเหนือตอนบน: การควบคุมของท้องถิ่นในมุมมองสตรีนิยม.” ใน
ก้ากิดแม่ญิง : ชุมชนล้านนากับการจัดการสุรา, โดย พุดพิงศ์ นวกิจบำรุง, 11-36.
กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559.
- ภักดีกุล รัตนา. “การขัดเกลาทางสังคมต่อคุณลักษณะของผู้หญิงในบริบทของล้านนา,” *วารสาร
ทางวิชาการคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*. 48, 1 (2565): 67-84.
- วรารณ เรื่องศรี. *กาดก่อเมือง : ชาติพันธุ์และคาราวานการค้าล้านนา*. กรุงเทพฯ: มติชน,
2564.
- วรารณ เรื่องศรี. “อุบลวันณา : ผู้หญิงในประวัติศาสตร์เปลี่ยนผ่านของยุคสมัย,” *วารสาร
ประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์*. 10, 2 (2566).
- ศิลปวัฒนธรรม. “สยามรุกคืบล้านนา ใช้กลวิธีเอนกเช่นนักล่าอาณานิคมชาวตะวันตกในการ
ผนวกล้านนา,” https://www.silpa-mag.com/history/article_36215 (เข้าถึง
เมื่อ 18 สิงหาคม 2567).
- สร้อยดี อ่องสกุล. “บทบาทของขัตติยนารี ในประวัติศาสตร์ล้านนา,” *วารสารประวัติศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 44, (สิงหาคม 2562 - กรกฎาคม 2563): 14-31.
- สร้อยดี อ่องสกุล. “บทบาทของขัตติยนารีล้านนาในสมัยโบราณ,” ใน *ขัตติยนารีศรีล้านนา*, โดย
วงศ์ศักดิ์ ณ เชียงใหม่, 18-30. เชียงใหม่: มูลนิธิพระราชดำริอนุรักษฝ่ายเหนือ, 2547.

สร้อยดี อ่องสกุล. *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2558.

สุทธิศักดิ์ ปาลโพธิ์. *ท้องถิ่นล้านนาหลังช้างของโฮลด์ ฮาลเลตต์ พ.ศ. 2427*. กรุงเทพฯ: ริเวอร์บุ๊คส์, 2565.

สุระ อินตามูล. “พิธีกรรมทรงผีเจ้านาย : พื้นที่เปิดทางเพศภาวะในสังคมล้านนา.” รายงานงานวิจัย, ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2555. ใน *ฐานข้อมูลงานวิจัย* คมส., http://sac-research.sac.or.th/research-item-search.php?ob_id=79 (เข้าถึงเมื่อ 2 กันยายน 2567).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กร.5 รล-พศ/10. เอกสารกรมราชเลขาธิการ เรื่อง ภาษีสุราเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 2426.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 ม.58/88. รายงานกรมหมื่นพิชิตปรีชากร เรื่องจัดราชการเมืองเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง พฤษภาคม พ.ศ.2427.

Holt S. Hallett. *A thousand miles on an elephant in the Shan states*. N.P.: W. Blackwood and sons, 1890.

Scott, James C. *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven: Yale University Press, 1985.

Scott, James C. *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*. New Haven: Yale University Press, 1990.